

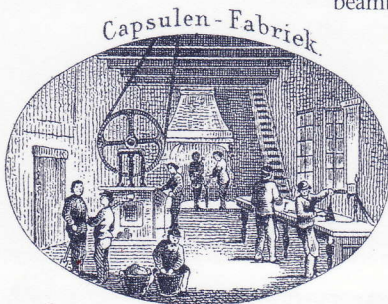
nijvertijd

Eenentwintigste nummer

Begin 2007 werd ik benaderd door de heer Ben Lenferink uit Almelo. Hij vertelde me dat hij is belast met de afwikkeling van de boedel van de DAIM. Hij is bij de inventarisatie tegen objecten aangelopen waarvoor de SIED mogelijk belangstelling heeft. Daar zit naar zijn mening tenminste één waardevol object bij: een glas-in-loodpaneel van een bekende Deventer kunstenaar, E. Bokhorst, dat weliswaar in zijn woonkamer niet zou misstaan, maar naar zijn mening niet in Almelo maar in Deventer thuishoort.

Het is een glaskunstwerk met het portret van mr. van Groningen, in 1928 door 'de beampten' van de Deventer Capsulefabriek aan de directeur geschonken, als herinnering aan het 25-jarig bestaan. Zo ging dat toen nog: de beampten en de werkvloer kwamen elk met een eigen cadeau.

Daarnaast kregen we van hem en anderen nog meer waardevolle objecten en memorabilia geschonken, die we bij gelegenheid nog eens zullen exposeren.

De heer Lenferink had het goed ingeschat: dergelijke objecten horen in Deventer thuis, de geschiedenis van de stad is met de vroegere Capsulefabriek en de latere DAIM verbonden. Daar hoort de naam van de beroemde familie Schimmelpenninck bij en een mysterieus restant van een schoorsteen op de Prinsenplaats in het Bergkwartier. Elke Deventenaar weet dat en zeer veel bezoekers van de stad zijn via de onvolprezen stadsgidsen daarop geweest. Hier heeft een grote fabriek gestaan, de laatste in de binnenstad. In het begin van de tachtiger jaren is die verdwenen en er is een karakteristiek complex in de sociale sector, met een onderkelderde parkeergarage- zeer bijzonder in deze sector- voor in de plaats gekomen.

In dit artikel brengen we de veelbewogen geschiedenis van het bedrijf weer tot leven. Het begint met het optreden van directeur Jan Hendrik Adriaan Schimmelpenninck, die ons herinnert aan de sociale wantoestanden in de industrie tegen het einde van de 19e eeuw. Het verhaal eindigt met een kenmerk van het huidige post-industriële tijdperk: de afstoting van productiebedrijven en vestiging in landen waar nog goedkope arbeidskrachten kunnen worden ingezet.

Ik wens u veel leesplezier, met dank aan de heer Lenferink..

Gijs van Elk, voorzitter.

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer, is opgericht in juli 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk.

We organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed.

Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek.

Voor meer informatie: bel (0570) 641151 of mail info@sied.nl.

U kunt ook onze Internetsite bezoeken: www.sied.nl

Vriend van de SIED

BAM Woningbouw Deventer
Deventer Kring van Werkgevers
Impress
Rabobank Salland
Rentree
Saxion Hogescholen
Schaap Bliksembeveiliging en
Ontstoringstechniek
Smurfit Kappa Zedek
Tauw
VHGP Architecten

21

"Is uwe fabricage niet deze, dat het metaal, bestaande uit lood met enig tin, wordt gesmolten, vervolgens gewalst en machinaal in ronde schijfjes, ter grootte voor de capsulen benodigd, uitgesmeed; dat daarna de schijfjes door de machine tot capsulen worden gemaakt, en vervolgens met hulp van machines worden geschilderd en gestempeld?"

"Juist, behalve dat de capsulen geheel uit lood bestaan en door het drukken met walsen uit- en inwendig met tin bekleed worden".

"Hoe groot is uw personeel?"

"160 à 170".

"Hoeveel vrouwen en meisjes zijn erbij?"

"Bij de 70, de rest zijn mannen en jongens".

Aldus de aanhef van het verhoor, dat de Staatscommissie tot het houden van Arbeidsenquête in 1892 Jan Hendrik Adriaan Schimmelpenninck afneemt, 76 jaar, capsulefabrikant te Deventer.

DAIM, tubes, capsules

In die tijd verhoort de commissie ook in onze stad bij diverse bedrijven steeds achtereenvolgens de directeur en een werknemer.

De familie Schimmelpenninck, waarvan het in 1762 te Deventer geboren familielid Rutger Jan raadpensionaris van de Bataafse Republiek was (1805-1806), had vele bezittingen in het Bergkwartier. Als wijnhandelaren leg-

het vrouwelijk personeel'. Deze is volgens toenmalig politicommissaris Cost Budde slechter dan elders: de meiden van de capsulefabriek moeten voortdurend bevallen. 'Het komt zelden voor dat zij op 17 à 18-jarige leeftijd deze dans ontspringen'. Directeur Schimmelpenninck legt de commissie uit, dat dit komt omdat 'de meisjes tot een mindere klasse behoren. Liever dan 's avonds in een armoedige woning te zitten, gaan zij uit. Dit duurt tot zij moeten bevallen'...

Abraak van de oude panden t.b.v. de D.A.I.M., 1927.

gen zij omstreeks 1868 de grondslag voor wat later de DAIM zal heten: ze beginnen de productie van capsules, eerst voor eigen gebruik, later ook voor derden. De fabricage vindt plaats op een eigen terrein, gelegen tussen de Walstraat, de Golstraat en de Roggestraat. In een prijs-courant uit 1873 staat de firma vermeld als 'Stoomflesschenspoelarij' en blijkt de Staatsenquête heeft het bedrijf in 1892 al meer dan 160 mensen in dienst.

Een typisch probleem in die tijd vormt de 'moraliteit van

merendeel meisjes. Naast de productie van capsules wordt in 1908 begonnen met de productie van tubes, die bijna honderd jaar lang gemaakt zullen worden. Als materiaal gebruikt men zowel lood en tin als vertind lood. In hoog tempo vindt verdere mechanisatie plaats: op foto's uit het begin van de vorige eeuw zijn hallen vol machines te zien, aangedreven door een stoommachine en gasmotor met gezamenlijk 50 PK. Ook de export groeit, naar vele landen.

Een nieuw tijdperk

In 1903 verlaat directeur Gerrit Willem Schimmelpenninck, de zoon van Jan, op 57-jarige leeftijd als laatste van zijn familie de stad en verkoopt vrijwel al zijn bezittingen, waaronder de fabriek. Directeur mr. P.H. van Groningen richt met Berend Ankersmit en enkele anderen de NV Deventer Capsulefabriek op met als doel 'het exploiteren van eene Capsulefabriek en daaraan verbonden handel in den meest uitgebreiden zin'.

In 1907 werken er al 240 mensen, voor het

Mr. P.H. van Groningen

Advertentie uit 1953.

Bij N.V. Deventer Alg. Ind. Mij. „D.A.I.M.“ kunnen nog enige
NETTE MEISJES
geplaatst worden.
Aanmelden aan de fabriek, Roggestraat.

Het productieproces verloopt geruime tijd op dezelfde manier: staven lood en tin worden omgesmolten voor de pletterij waar het tot dunne banden wordt uitgewalst. Het lood wordt eventueel vertind (geplateerd). De capsules komen uit een automatische stampmachine; daarvóór gebruikt men met de hand bediende door stoom aangedreven drukbankjes. Dan volgt het schoonpolitoeren en kleuren. Kop- en zijstempels komen erop en in rollen van honderd stuks verpakt gaan ze in houten kisten voor verzending.

Opmerkelijk is dat het bedrijf veel machines zelf

vormartikelen, vloerbedekking enz. Er

werd een NV Deventer

Rubberwarenfabriek voor opgericht, die zelfstandig, maar in het zelfde gebouw functioneerde. Enkele jaren na de oorlog is deze productie gestaakt.

De grote verbouwing

Door de uitbreiding van de productie ontstaat ruimtegebrek. Al in 1904 is in de historische huizenrij aan Roggestraat en Bergkerkplein een nieuw kantoor

gebouwd (op de plaats van de oude kosterij van de

Bergkerk), maar tot 1927 vond de bedrijvigheid achter oude gevels op het volgebouwde

en meer

Advertentie, 1954.

gevarieerde productie. Bij het 50-jarig jubileum op 17 juli 1953 krijgt de fabriek als eerste bedrijf de Zilveren Erepennig met inschrijving in het Gulden Boek van de stad Deventer. In 1967 verwerft de DAIM het hele aandelenkapitaal van de NV Capalux Maatschappij in Den Bosch; dit bedrijf produceerde een speciale capsule volgens Deens patent.

Moeilijke jaren

Vanaf het einde van de jaren zestig pakken zich donkere wolken samen boven het bedrijf. In 1969 wordt het samen met Capalux overgenomen door de Amerikaanse Crown Cork and Seal Company, met 22 vestigingen in Europa. De productie van kroonkurken, waarin al veel concurrentie was en die van aluminium sluitingen voor frisdranken verdwijnen naar elders. Voor de nieu-

Kantoorgebouw in 1953.

ontwikkelt; soms verkoopt het deze als prototype; zelden koopt het bedrijf ze aan.

In de jaren '20 doet naast blik als materiaal ook aluminium zijn intrede voor de 'sluiting' van o.a. bier, limonade en melkproducten.

Een letterlijk en figuurlijk aparte afdeling was die voor rubberartikelen. Deze ontstond in 1921 uit de fabricage van rubberringen voor blikken jampotdeksels, maar breidde zich geleidelijk uit en fabriceerde zolen, hakken, slangen, technische

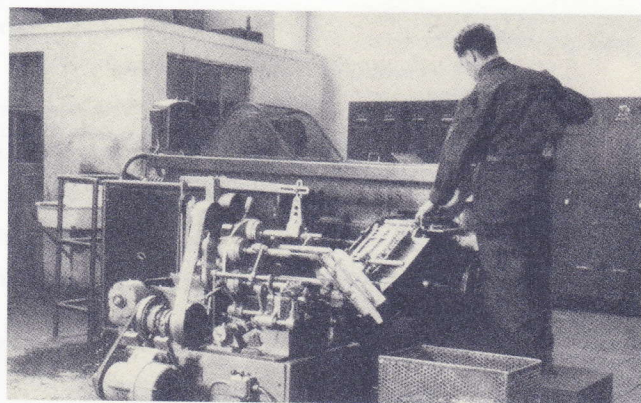
binnenterrein plaats.

In dat jaar begint de afbraak van verschillende panden en verrijst een door architect Van Harte ontworpen strakke kantoorwand van drie verdiepingen, die een groot deel van de

Roggestraat beslaat en tot in de Walstraat reikt. Het complex beslaat nu bijna het gehele blok tussen beide straten en heeft daarmee zijn grootste oppervlak bereikt.

In 1921 is intussen de naam gewijzigd in NV Deventer Algemeene Industriële Maatschappij: DAIM.

Ook de naoorlogse jaren kenmerken zich aanvankelijk door een rendabele en

Tubepers. Eerste tubepers in Nederland, 1953.

Tube-bedrukmaschine, 1953.

1982. Reclamefoto met een deel van het assortiment

we eigenaar lijkt handhaving van de DAIM van minder belang. Na onzekere jaren is het in 1975 crisis: de Industriebond spreekt in haar rapport van 'laten uitsterven van het bedrijf' en het Deventer Dagblad kopt al

'sluitingsbericht voor niemand verrassend'. De personeelsbezetting was inmiddels van meer dan 300 rond 1960 teruggelopen tot 170. Na nog eens 77 ontslagen blijft het bedrijf weliswaar open, maar men zoekt naarstig naar een

oplossing. Op 1 januari 1979 is de DAIM weer zelfstandig; samenwerking van gemeente, rijksoverheid, de Sallandsche Bank en het personeel maakt dit mogelijk.

'De wenselijkheid van verplaatsing'

Al in de gemeentelijke rapporten 'Verbetering industrieterrein' en 'Ontwerp Wederopbouwplan', beide van 1946, is sprake van toekomstige verplaatsing van de DAIM. In 1959 verschijnt 'Sanering stadskern Deventer'. Daarin staan voorstellen die ons nu bizar voorkomen. Vanaf de huidige rotonde op het Emmaplein zou een

rechtstreekse verkeersverbinding tot stand komen, over het terrein van de (te slopen) DAIM, dat van het Etty Hillesumcentrum en van de toenmalige bioscoop Luxor naar de Brink. In later jaren is er nog sprake van winkels, een parkeergarage, een muziekschool... De onderhandelingen over de grondaankopen voor de doorbraak stagneren echter en in 1971 worden de onderhandelingen tussen de

Afbraak DAIM in 1982.

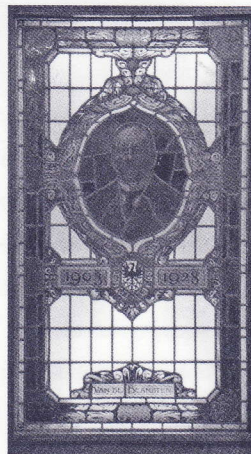

gemeente en het bedrijf gestaakt. Maar zie, nog geen tien jaar later verlaat de DAIM het Bergkwartier: mede door de verzelfstandiging komt er een oplossing. In de jaren '80 ontstaat het nieuwe woningbouwcomplex 'Prinsenplaats', door IAA-architecten ontworpen in historiserende stijl. Van de fabriek rest nog slechts één van de schoorstenen, die in afgeknotte vorm dienst doet als 'buurtbarbecue'. In de collectie van de SIED bevinden zich sinds kort verschillende interessante historische voorwerpen.

Het laatste hoofdstuk

Met frisse moed en met nog slechts 120 werknemers gaat de productie rond 1980 van start in een nieuw gebouw aan de Brunswijkstraat. Maar al in 1983 moet het faillissement worden aangevraagd. Er volgt een doorstart met maar 67 werknemers onder de naam 'DAIM-Holland B.V.' Gestag daalt door reorganisaties de productie en het aantal medewerkers: een neerwaartse spiraal. In 1997 is er een herhaling van zetten: met nog 30 mensen wordt opnieuw 'herstart', maar in februari 2007 valt definitief het doek:

de machines en de productie worden overgebracht naar Polen.

Bronnen:

- Het artikel is van Ipe de Graaf.
- Bronnen o.a.:
  - Staatscie arbeidsenquête 1892
  - Jubileumboekje DAIM 1903-1953
  - Boekje DAIM 1981
  - SAB

Met dank aan Mw.Tool-Vredegoor en de heren Van de Beld, Ebenau, Emens, Van Ewijk en Lutke Berenbroek. Athenaeumbibliotheek Deventer.

Colofon

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnd bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Donateur kan men worden door overmaking van: € 15,- (of meer) voor particulieren, € 25,- (of meer) voor organisaties, € 50,- (of meer) voor bedrijven op Postbankrekening 415141 t.n.v. de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer. Adres: Vonderstraat 111, 7419 BN Deventer. Vormgeving: Allison, grafische vormgeving en reclameadvies, Deventer.